

# Reformasyon Avrupası 1517-1559

1983'te Modern Tarih Regius Profesörü olarak atanan G. R. Elton 1949'dan sonra Cambridge'de dersler vermiş, 1967'de İngiliz Anayasa Tarihi Profesörü olmuştur. 1921'de [Tübingen'de] doğdu ve Prag'da ve Rydal School'da [Kuzey Galler] eğitim gördükten sonra Londra Üniversitesinden 1943'te bir dış BA ve 1949'da bir PhD aldı. Savaş sırasında orduda görev yaptıktan sonra Glasgow Üniversitesinde 1948-49 yıllarında tarih asistanlığı görevinde bulundu. 1954'te Cambridge'de Clare College araştırma görevlisi oldu ve 1967'de British Academy araştırma görevlisi yapıldı. Profesör Elton Birleşik Devletler'de Boulder ve Pittsburgh Üniversitelerinde ve ayrıca Belfast ve Oxford'da konuk profesörlük yaptı.

"New Cambridge Modern History"nin ikinci cildini yayıma hazırladı, ve en iyi bilenen çalışmaları arasında şunlar bulunur: *The Tudor Revolution in Government* (1953), *England Under the Tudors* (1955), *Tudor Constitution* (1960), *Policy and Police: the enforcement of the Reformation in the age of Thomas Cromwell* (1972), *Reform and Renewal* (1973) ve *Reform and Reformation: England 1509-1558* (1977). Profesör Elton "Fontana History of England"nin de yayıma hazırlayıcısıdır, ve *The Practice of History* is başlıklı çalışması Fontana Press tarafından yayımlanmıştır.



G. R. ELTON  
Reformasyon Avrupası  
1517-1559

*Çeviren*  
Aziz Yardımlı

İdea • İstanbul

İdea Yayınevi  
Şarap İskelesi Sk. 2/106-107 34425 Karaköy — İstanbul  
iletisim@ideayayinevi.com / www.ideayayinevi.com

Bu çeviri için © AZİZ YARDIMLI 2011

*The Reformation Europe*, 1963

Copyright © R. G. ELTON 1963

*Refomasyon Avrupası*

Birinci basım 2011

*Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü*

*İdea Yayınevinin ön izni olmaksızın*

*yeniden üretilemez.*

Baskı: Bayrak Yayımcılık Matbaacılık

Davutpaşa Cad. 14/2 34015 Topkapı — İstanbul

*Printed in Türkiye*

ISBN 978-975-397-104-1

MAIORIBUS



## İÇİNDEKİLER

- I LUTHER 13  
*1. Roma Üzerine Saldırı 13;*  
*2. Almanya'nın Durumu 19*
- II V. CHARLES 31
- III UTKU YILLARI 45  
*1. Lutheranizmin İlerlemesi 45; 2. Zwingli 55; 3. V. Charles'ın Savaşları 62*
- IV RADİKALLER 71
- V ALMANYA'NIN DIŞI 85  
*1. Güney 86; 2. Batı 91; 3. Kuzey 101; 4. Doğu 106*
- VI YANLARIN BELİRLENMESİ 114  
*1. Protestanlığın Doğuşu 114; 2. Bir Çözüm İçin Arayış 128*
- VII ROMA'NIN YENİDEN DİRİLİŞİ 141  
*1. Katolik Reform 141; 2. Karşı Reformasyon 149; 3. Jesuitler ve Yeni Papalık 157*
- VIII CALVIN 167  
*1. Kalvinizmin Anlamı 167; 2. Cenevre'de Reformasyon 176;*  
*3. Kalvinizmin Yayılması 183*
- IX SAVAŞ VE BARIŞ 189  
*1. V. Charles'ın Utkusu 189; 2. V. Charles'ın Yenilmesi 198; 3. Bir Çağın Sonu 211*
- X ÇAĞ 216  
*1. Dinsel Devrim 216; 2. Sanat, Yazın ve İlim 223; 3. Ulus Devleti 234; 4. Toplum 239; 5. Avrupa'nın Genişlemesi 250*

### EKLER

ARKASÖZ – AZİZ YARDIMLI

V. CHARLES'N AİLESİ

KISA BİR SÖZLÜK

DİZİN









## Önsöz

On-altıncı yüzyılın ilk yarısındaki Avrupa araştırmacı için olduğu gibi okuyucu için de çekiciliğini sürdürmektedir. İncelemelerin kesintisiz tufanı öyküyü bir kez daha anlatmaya yönelik bu girişimi aklayan etmenlerden biridir; birçok insanın ona duyduğu sürekli ve diri ilgi ise bir başkası. Bununla birlikte, görelî olarak dar sınırlar içerisinde kalarak çağî tüm yanlarında yeterli olarak ele alabilmeyi umud etmek boşunadır, ve anlatının dönemin dinsel çalkantıları üzerinde yoğunlaşmasının en iyisi olduğunu düşündüm. Dinde ve tanrıbilimde bir devim olan Reformasyonun politik, ekonomik ve toplumsal dekoru içine yerleştirilmesi bu kitabın temasıdır. Bu beni kimi çok tartışmalı kişiler ve konular üzerinde yargıda bulunmaya götürdü, ve erişmeyi istediğim yansızlığa her zaman bağlı kalmamış görünmekten korkmak zorundayım. Bununla birlikte, eğer tüm yanları hoşnut etmiş olmayı umudemesem da, hiç olmazsa değişik yerlerde tümünü de eşit ölçüde hoşnutsuz etmiş olduğumu varsayabilirim.

Önerileri ile ve yüreklendirmeleri ile bu kitabın yazılmasına yardımcı bulunmuş olanlara içten teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Ve kendi içinde yeterli olan bu haz başkalarının ilgileri ile daha da arttı. Özel olarak, Dr. J. H. Elliot beni yanlışlıklardan kurtarmada gereğinden ötesini yaptı, ve G. R. Porter, kitabın başka bölümlerinde aynı hizmeti yerine getirirken, elyazmalarını okuyarak hoş yüklümlülük duygusunun ağırlığını olağanüstü arttırdı. En önemli borcum adama satırında kaydedildi.

*Cambridge*  
*Aralık 1962*

G. R. ELTON



## Bölüm I

# LUTHER

### 1. Roma Üzerine Saldırı

31 Ekim 1517'de Wittenberg'in yakınlarda kurulmuş Sakson Üniversitesi'nde tanrıbilim profesörü olan Dr. Martin Luther kasabadaki Kale Kilisesinin (*Schlosskirche*) kapısına üzerinde Doksan-Beş Tez bulunan bir kağıt çiviledi. Bunda olağandışı hiçbirşey yoktu. Yasaların ya da dinsel öğretilerin herhangi bir önermesini savunmayı isteyen her bilgin böyle tezleri ortaya koyarak bilgince tartışma için çağrıda bulunabilirdi, ve ortaçağ duyuruları için geleneksel panolar kilise kapılarıydı. Luther'in Doksan-Beş Tezi bağışlama belgelerinin—cezanın para ödemeleri ile değiş tokuşunu teklif eden belgeler—satılması gibi bir uygulamaya saldırıyordu. Hiç kuşkusuz Luther'in Kilisede bir bölünme başlatma gibi bir düşüncesi yoktu. Bunlar kamu tartışmasına sunduğu ilk tezler değildi, ne de zorunlu olarak devrimci öğretileri temsil ediyorlardı. Gene de, Lutheran ülkelerde günün Reformasyonun yıldönümü olarak kutlanması sürmekte, ve haklı olarak sürmektedir. Bağışlama belgeleri üzerine çekişme kişiyi ve vesileyi bir araya getirdi: Ortaçağ Kilisesinin sonunun geldiğini duyurdu.

Martin Luther (1483-1546) Saksonya'da Eislebenli bir madencinin oğluydu. Entellektüel gelişim için erken yetenek gösterince, babası onurlu ve kazançlı bir meslek edinmesi için kanon yasasında eğitim görmesini istedi; ama oğlunun Erfurt Üniversitesindeki öğreniminin onu tanrıbilime ve derin düşünceye yönelttiğini anlaması babayı çok kızdırdı. 1505'te Luther Erfurt'ta Augustin Düzen-Kardeşliğine (*Austin Friars*) katıldı; 1508'de Wittenberg'de profesör olarak atandı. Yaklaşık olarak on yıl boyunca okuyarak ve düşünerek esenlik uğruna umutsuz arayışında kendi insanlığı ile savaştı. Tüm duyuncunda ve iç dünyasında oldukça kapalı olan bu genç keşiş ve öğretmen gerçekte kaba köylü yüzünün arkasında tutku, yeğinlik, dikbaşlılık ve kavrayış inceliğinde olağanüstü bir kafayı gizliyordu, bir düşünce yapısı ki, başka bakımlardan ona çok uygun görünen rahiplik mesleğinin başarıları ile doyum ve dinginlik bulması olanaksızdı. Sağlam bir bilgindi, Düşüşe karşın insanın kendi özgür istenci yoluyla esenlik arama gücünün

olduğunu öğreten pietist Gabriel Biel tarafından iletildiği biçimiyle Occamist nominalizmin geç-ortaçağ skolastizminde eğitildi ve bir süre için ona gömüldü. Bu öğretiler çok geçmeden gerçekte kendini Tanrının önünde bir umutsuzluk durumunda bulduğu için tanrıbilimi devrimcileştirerek olan Luther'e doyum vermez oldular. Tanrı için kabul edilebilir olmanın inancasını istemiş, ama kendi içinde yalnızca günahın pekinliğini bulurken Tanrıda ise yalnızca acımasız bir türe ile karşılaşmıştı ki, pişmanlık için tüm çabalarını ve tanrısal merhamet için tüm arayışını boşa çıkmaya mahkum ediyordu. Boş yere Kilisesi ve Düzeni tarafından öğütlenen tüm nefsi köreltmeler ve başka araçlar yoluyla güçlüklerini çözmeye çalıştı. Yanıtı bulduğu zaman, bu doğrudan doğruya Tanrının önünde (*coram Deo*) bütünsel çaresizlik duygusundan ve St. Augustine'in yardımıyla St. Paul'ü okumasından doğdu. Geriye Babalara ve sonunda İncil'e döndü, ve "Tanrının haklılığı"nın (*iustitia Dei*) Onun günaha karşı öfkesi demek olmadığını, ama Onun gerçek inanana özgürce bağışlanan sevgisinin gücüyle gühahkârı haklı (günah-tan özgür) kılmak için isteği demek olduğunu anladı. Luther insanın yalnızca inanç yoluyla aklandığını (kurtarıldığını) savundu: *Sola fide* sözleri Reformasyonun parolası ve denektaşı oldu. İnsan kendi işleri yoluyla—bunlar ister dua, oruç, nefsi köreltme gibi ahlaksal yükselme işleri, isterse hayır işleri olsunlar—aklamayı zorunlu kılmak için hiçbirşey yapamazdı. Ama eğer inanıyorsa, Tanrı kayrası yoluyla ona Kutsal Tinin armağanlarını verecekti—esenlik ve ilksiz-sonsuz yaşam. Kayranın araçları İsa'da idiler; inanç kendini gospelin iletisine, Luther'in Söz dediği şeye terk etme tarafından yaratılıyordu.

Hiç kuşkusuz bu öğreti yeni değildi; 1500 yıl boyunca kendi içerisinde her olanağı araştırmış bir dinde yeni olamazdı. Luther yeni olduğunu düşünmedi; bu onun için gospelin gerçekliği idi. Kamu tarafından tanınan bir kişi olmadan önceki yıllarda verdiği derslerin incelenmesi tanrıbiliminin gelişimini göstermiş ve geç-ortaçağ öğretisi ve gizemcilik ile, Tanrı ve insan arasındaki ilişkiler üzerine vurguyu kurumsal ve kut-samalar ile ilgili araçlar üzerine değil ama bireysel ruhun arayışı üzerine getiren görüşler ile yakın bağlarını aydınlatmıştır. Gene de, Luther'in görüşleri devrimci çıktılar, çünkü çok keskin bir kararlılık ile insanın esenliğini kendi başına elde etme konusundaki tam yeteneksizliği üzerinde yoğunlaşmışlardı. Tanrının herşeye-güçü-yeterliği ve dolayısıyla (bir bakıma) özgür istenç üzerindeki biricik tekeli üzerine kabul edilmiş öğretiyi ciddiye aldı. Sonuçta, olguların gösterdiği gibi, Luther Kilisenin insan ve Tanrı arasında aracılık yapmak üzere tasarlanmış bütün bir aygıtını gereksiz kılmişti. Eğer insanın aklanması yalnızca Tanrının inanan ruha kayra aşılması üzerine bağımlıysa, kayranın insana girmesi için (Kilisenin öğrettiği gibi) yolun açılmasını sağlayan kutsama edimlerini yerine getirmeye yetenekli biricik aracılık olarak rahiplik için hiçbir

gereksinim yoktu. Salt inanç yoluyla aklanma öğretisinin yanında ortağı, tüm inananların rahipliği öğretisi duruyordu. İlk Luther'in papa, hiyerarşi ya da Kilise ile hiçbir kavgası yoktu, ve kurumlarda somutlaşmış bir düzen için tutucu duygusunu hiçbir zaman yitmedi. Kendini birçok yolda aşırı ölçüde gönülsüz bir devrimci olarak gösterdi ki, kutsal yazıları okuması tarafından zorlanmadıkça geleneği terk etmeyi hiç bir zaman istemiyordu. Böylece daha radikal bir öğrenci mas ayininde hostun yükseğe kaldırılmasına karşı protestoda bulunarak, "İsa bunu nerede buyuruyor?" diye sorunca, Luhter şu yanıtı verdi: "Onu nerede yasaklıyor?" Ama din adamlarının ölçünlerinden duyulan yaygın hoşnutsuzluğu paylaşıyordu ve özel olarak 1510'da Roma'yı ziyareti sırasında papalık sarayında gördüklerinden şaşkına dönmüştü. Önyargının ileri sürdüğü gibi dürüst Almanları sömüren ve onları cehennem azabına gönderen tüm o kurnaz İtalyan aygıtlarından duyulan şiddetli rahatsızlık ile, Alman ulusalcılığın ve bağınazlığından kendi payını taşıyordu. Kendi deneyimleri onu keşiş çileciliğinin boşluğuna karşı olduğu gibi ondaki ikiye bölünmüşlüğü ahlaksızlığına karşı da döndürmüştü. Böylece günün yaygın anti-kerikalizmine ses vermek için yeterince hazırды.

Bununla birlikte, çekişmenin baskısı altında geleneksel Kilise üzerine Luther tarafından geliştirilen ve geriye ondan ayakta kalan çok az şey bırakan saldırıda başından sonuna dek politika, önyargı ya da hasetten daha çoğu vardı. Eğer tüm insanlar aracılık olmaksızın esenlik arayabilen "rahipler" olsalardı, ayrıcalıklı bir konumu sürdürebilmek için ayinin büyümlü saçmalıklarının arkasına saklanarak gerçekliği bulandıran ya da yokeden rahiplik yalnızca gereksiz değil ama engelleyici de olurdu. Buna göre Luther bütün bir özel rahiplik kavramını reddetti, onu Tanrının iletisini Hristiyan halktan saklamakla suçladı, ve din adamlığına yalnızca Söz üzerine vaazlar vererek insanı Tanrıya götüren yolu konusunda bilgilendirme işlevini yükledi. Ama, deyim yerindeyse, tin kendini duyurma açısından alışılmadık ölçüde yetenekli olan bir insanı ziyaret etmişti, öyle ki, kuşkucu biri eski Kiliseyi kıran Sözün Tanrının mı yoksa Luther'in mi olduğunu merak edebilir. Otuz yıl boyunca Martin Luther'in güçlü düşüncesi ve geniş yüreği inanılması güç bir kitaplar, broşürler, vaazlar ve mektuplar selinde kendini ortaya döktü; her iki haftada bir yeni bir çalışma üretecek bir hızla yayım yaptığı hesaplanmıştır. Ve eğer diriliği sık sık kabalığa dönmüş ve kendini gizlemeyen nükteciliği ağız-bozukluğa varmışsa, eğer tartışmacı yöntemi acımasızlığa ve güçlü kanısı zaman zaman yalnızca zararlı önyargıya dönmüşse, bunlar, söylemeye gerek yok ki, etkiyi zayıflatmadılar ve dinlemeyi isteyen birçoklarını geriye itmediler. Reformasyon böyle hiçbir altüst oluşun hiçbir zaman olamayacağı gibi tek bir insanın işi değildi; ama Luther olmaksızın bir Reformasyon da olmazdı.

Luther bağışlama belgelerine saldırırken tüm bunların hiç birinden

kuşkululanılamazdı. Ama o erken tarihte bile Luther'in tanrıbiliminin özel yanlarının geliştirilmiş olduğunu anlamak önemlidir. Esenlik sorununun böylesine kararlı bir yolda bilincinde olan bir insanın gözünde bağışlama belgeleri şeylerin özüne dokunuyordu. Bağışlama belgeleri itiraf eden ve temizlenen günahkârlara dayatılan pişmanlığın affedilmesi idiler. Böyle bir gücü önemsiz ellere bırakma tehlikesi daha önceki papaları onları sağlamayı kendi üstlerine almaya götürmüştü; ama çok geçmeden parasal olanaklar görüldü, ve geç orta çağlarda olağan bir uygulama bir kötüye kullanıma döndü. Resmi öğretinin gerçek pişmanlık için gereksinimi ve salt bir bağışlama belgesi satın alarak günahların geçerli bir kaldırılışının olanaksızlığını vurgulamada her zaman dikkatli olmuş olmasına karşın, işin sıradan halka sunulmuş ve onun tarafından kabul edilmiş yolu çok daha kabaydı. Uygulamada bir papalık bağışlama belgesinin satın alınması yoluyla insanların en azından arafta geçirecekleri süreyi kısaltabilecekleri düşünölmeye başladı, ve on-beşinci yüzyılda yaygın olarak ölümler adına satın alınan bağışlama belgeleri ile onların araftaki ruhlarına da yardım edilebileceği savunuldu. Bağışlama belgelerinin her zaman açıkça dinsel bir amaç için—bir haclı seferi, ya da bir katedralin yapılması—için duyurulmalarına karşın, gerçekte papalık gelirlerinin önemli bir kaynağı olmaktan başka bir anlam kazanmadılar. 1517'de Papa Leo X. Mainz'in yeni başpiskoposu Hohenzollern hanedanından Albert'in makamına geçmesi üzerine doğan ağır harcamayı onların satışı yoluyla karşılamasına izin verdi. Bu satış çok etkili olarak duyuruldu; gerekli önlemlere karşın, vurgu insanlara kendilerini ve akrabalarını arafın ateşlerinde geçirilecek zamandan bir para ödemesi yoluyla kurtarmaları için teklif edilen şans üzerine getirildi—bir ödeme ki, külfetli tövbe, bağışlanma ve pişmanlık sürecinden geçmeksizin azizlerin değerlerinden pay almalarını sağlayacaktı. Dahası, iş Wittenberg yakınlarında çalışan Dominikan John Tetzel gibi kaba satıcıların eline bırakıldı. Luther'in yaşadığı Elektörel Saksonya Tetzel'e kapalıydı, çünkü Elektör Bilge Frederick dinsel amaçlar için toplanabilecek tüm paranın kendisine ait sözde kutsal kalıntılar koleksiyonu için harcanmasını istiyordu. Ama Luther'in insanları nehri geçiyor ve geriye günahahtan özgürlüklerini tanıtlayacak kağıt kırpıntıları getiriyorlardı. Rahiplerini giderek artan bir öfkenin ve endişenin içinde buluyorlardı.

Böylece Luther bağışlama belgelerine yalnızca bir başka kötüye kullanım olarak değil, ama dinin özel gerçekliğini yakından ilgilendiren birşey olarak saldırdı. Böyle bile olsa, tezlerinin belirsiz bir akademik tartışmadan daha çoğuna yol açması gereksizdi. Belli papalık güçlerini sorguluyorlardı, ama ılımlı bir yolda ve tartışma açma amacıyla. Luther onları Latince'de yayımlamıştı, ama hemen Almanca'ya çevrildiler ve matbaa yoluyla ülke dışına yayıldılar. Onlara duyulan ilgi genel, birdenbire ve beklenmedik oldu. Kendisi için bir talihsizlik olarak, Kilise eles-



tirmeni susturmaya çalıştı. Bağışlama belgeleri vazgeçilemeyecek denli değerliydi; Tetzel'in Düzeni hemen onu önemsiz bir Augustineciye karşı savunmaya geçti; Baviera'da Ingolstadt'da profesör ve profesyonel bir tartışmacı olan John Eck kamu önünde Luther'i heretiklik ile suçlayarak işe karışmaya karar verdi. Dava Roma'ya gönderildi, ve bu yazgısal önemde bir adımdı. Eck'in saldırısına uğrayan Luther hazır olduğunu kalem ile gösterdi ve görüşlerinde daha az temkinli olmaya başladı. Kendi Düzeni tarafından 1518 Nisanında Heidelberg'de bir taşra meclisinde kendisi için yanıt vermeye çağrılınca, yalnızca yandaşlarının sayısını arttırdı. Almanya tüm kötüye kullanımları adları ile adlandırmayı göze almış bu keşişi desteklemek üzere kıpırdarken, Roma hem orada Luther'in düşmanlarının yarattıkları etki tarafından, hem de onun kendisinin gelişmekte olan dili tarafından istemeye istemeye zorlu eyleme çekildi. Roma'ya çağırılan Luther 1518 Ağustosunda korunması için elektörüne başvurdu. Frederick onun Dominikan Düzenin generali ve kendi gününün önde gelen bir tanrıbilimcisi olan Kardinal Cajetan tarafından dinlenmesini sağladı. Cajetan Luther'in özel olarak devrimci ateşten uzak olduğunu papalığı onu mahkmeden önce adı çıkmış bir heretik olarak görmeye inandıran düşmanlarının anladığından çok daha iyi anlamış görünür. Kardinal ile konuşmalar—Luther kazıkta ölüm cezası bekliyordu—oldukça barışçıl ama verimsiz geçti; Luther kanıları üzerinde dikbaşlılık ile diretti ve bir papanın yanılabilirliğini ileri sürecek kadar ileri gitti. Büyük ölçüde rahatlamış olarak, güvenlik içinde Wittenberg'e geri döndü; çekişme sürdü.

Bundan böyle ünlü biriydi ve birçokları ondan önderlik bekliyordu. 1519 Temmuz ve Haziran aylarında Leipzig'de Eck ile kamuya açık tartışmalara girişti. Başlangıçta bu konuya ilgi duymamıştı: Eck Luther'in Wittenberg'deki bir meslektaşı ve yeni öğretinin kafası karışık ama tutkulu bir izleyicisi olan Andrew Carlstadt'a meydan okumuştur. Ama Luther kendisinin saldırıya uğradığını düşündü ve Eck'in karşısına kendisi çıkmaya karar verdi. Daha deneyimli olan tutucu Eck çok geçmeden onu belirsiz sözlerden vazgeçerek ödünsüz önesürümlerde bulunmaya kıskırttı: Yalnızca papalar değil, ama Kilisenin Genel Konseyleri bile yanılabilirdi. Kutsal yazılar biricik yetke idi. Şimdi yüz yıl önce Bohemyalı John Hus'un mahkemesinde heretik olarak mahkum edilmiş olan öğretileri savunmuştu; işler bu noktaya gelince, tartışmaya katılan Saksonya Dükü George kararlı bir tutucu olarak ellerini kaldırdı ve hereğiğe bağardı. Gerçekten de, bundan önce ortodoks eğitimden geçmiş her tanrıbilimcinin ve yurtsever Almanın yapmak zorunda olduğu gibi Hus'u reddetmiş olan Luther bundan böyle Kilisedeki papa egemenliği üzerine o erken saldırılarda bir anlam olduğunu düşünmeye başladı. Leipzig salt tanrıbilimsel başlangıç noktalarından ne kadar ileri gitmiş olduğunu tanıtladı: Geri çekilemeyecek kadar.

Çarpışma çalışma odasında ve basında sürdü; Kilise karışıklık içindeydi. 1520'de Luther inançlarının, öğretisinin ve tarihsel öneminin temeli olarak kalan üç büyük incelemede kesin olarak gemilerini yaktı. *Alman Ulusunun Hristiyan Soyluluğuna Sesleniş*'te "Romanistler" in kötüye kullandıkları güçlerini savunmak için diktikleri "kağıttan duvarları" çözümlendi, yok etti, ve Almanlardan bir Genel Konsey toplayarak Kili-seyi reformdan geçirmelerini istedi. *Kilisenin Babil Tutsaklığı* papalığa Hristiyanlığı gerçek dinden yoksun bıraktığı için saldıran tanrıbilimsel bir incelemedir; yeni tanrıbilimin temelini betimler ve yalnızca üç kutsamanın (vaftiz, pişmanlık ve son yemek/*baptism, penance, eucharist*) kutsal yazılara uygun olduğunu bildirir. Bu öteki dördünü (doğrulama, hastalara yağ sürme, düzenler ve evlilik/*confirmation, extreme unction, orders, marriage*) kaldırdı ve bütün bir kutsama kavramını ayini yöneten rahip tarafından yaratılan esenliğe bir aracı olmaktan çıkararak inananın kayıyı alabilmesini sağlayacak vesileye değiştirdi. Zamanı gelince reformcular pişmanlığı da bir yana atacaklardı. Son olarak, *Bir Hristiyan İnsanın Özgürlüğü* başlıklı çalışması, hasım ile ilişki kurmak için son bir girişimde bulunarak, inanç yoluyla aklanma ve tüm inananların rahipliği öğretilerini uzlaşıcı terimlerde yeniden dile getirdi. Bununla birlikte, geniş bir kamuya ve çok yüksek sayılarda satılan bu çalışmalar (yalnızca bilginlere seslenen *Babil Tutsaklığı* Latince'de yazılmıştı) genel olarak Luther'in şimdiki bölünmeci konumunu tanımlamaya ve destek toplamaya hizmet ettiler. X. Leo, korkmada gereğinden öte geç kalarak ve korkusunu şimdi gereğinden öte büyüterek, *Exurge Domine* Bullası ile (Haziran 1520) Luther'i aforoz etti ve karar Ocak 1521'de bir başka bulla, *Decet* tarafından yürürlüğe koyuldu.<sup>1</sup>

Luther'in tepkisi hem karakteristik hem de sembolikti. Üç yıllık savaşım öz-güvenini büyük ölçüde arttırmıştı: Ama alçakgönüllülükten gelen bir öz-güven, çünkü ona verilen destekte Tanrının istencinin işlerini ve kendi haklılığının inancasını görüyordu. Bunlar onun eskatolojik bilincini papanın Apokalipsin Antichristi olduğuna da inandırmışlardı; hem konu üzerine kendi bildirimleri hem de günün yoğun propaganda yazını, çarpıcı ama sık sık kaba gravürlerinin çoğalması ile, giderek daha sakınmasızca saldırgan ve daha sövgücü bir ton kazandı. 1519'da Luther gerçekten papanın yanlış bilgilendirildiğine ve yalnızca aydınlanmaya gereksinimi olduğuna inanmıştı; 1520'de bu büyük hayvanın yokedilmesi gerektiğini biliyordu. Uçurumu kapamak olanaksızdı. Şimdi küreğini alarak onu daha da derine doğru kazmaya başladı. 1520 Aralığında Wittenberg'de kamu önünde ve bir tören havasıyla *Exurge domine*'yi yaktı. Birlikte yananlar arasında karşıtlarının kitaplarının bir bölümü ve Katolik kanon yasasının ciltleri de vardı. Onun için ve izle-

<sup>1</sup>Papalık buyruklarına onlara bağlanan kurşun mühürden (*bullae*) ötürü bu ad verilir, ve ilk sözcüklerine göre adlandırılırlar.

yticileri için Luther'in davası gospelin davasıydı, ve gospelin davası Kilisenin papalığın son 500 yıl içinde yaratmış olduğu tüm erk ve hükümet araçlarından temizlenmesini gerektiriyordu.

Tetzel üzerine saldırısı ile kendini belli belirsiz göstermeye başladığı üç yıl içerisinde, Luther böylece Almanya'nın çoğunu kıvrandıran, nüfuzlu insanların büyük bir sayısını onun izleyicileri arasına katan, ve kendi ülkesinin sınırlarının çok ötelinde hem adını kötüye çıkaran hem de ona destek kazandıran bir devimin tinsel—ve birçokları için politik—önderi olmuştu. Luther'e bu harika gelişimin Tanrının onayının bir belirtisi olarak görünmesine hayret etmemek gerekir; bununla birlikte, tarihçi bu tek düzen-kardeşinin protestosunun böylesine hızlı bir biçimde Kilisenin birliğine ve papanın üstünlüğüne gözdağı veren bir devime genişlemesini olanaklı kılan koşulların olup olmadığını sorabilir.

## 2. Almanya'nın Durumu

On-altıncı yüzyılın başlarında Almanya olarak bilinen prenslikler ve topraklar karmaşası gönencinin ve nüfusunun doruğunda bulunuyordu. Özel olarak kasabaların, tecimin ve zanaatların büyümesi ve gelişimi yer almıştı. On-üçüncü yüzyıldaki tarımsal sıçramanın yaklaşık 1350 yıllarından sonra vebanın yol açtığı nüfus kırılmasında çöküşü yalnızca tecim kasabalarının gönencini arttırmıştı: Kuzeyde Hanseatik Liga Baltık ve Kuzey Denizlerine egemen iken, güneyde ise Tuna ve Ren kentleri Alp-ler üzerinden İtalya'ya doğru ve batıda Fransa'dan ve Burgundy'den doğuda gelişmekte olan işleyim ve pazar alanlarına doğru kârlı tecim yollarını denetliyordu. Almanya o sıralar Avrupa ekonomik dizgesinin özeği idi, çünkü Fransa önceki iki yüzyılın savaşlarında ve İtalya önceki otuz yılın Fransız-İspanyol savaşlarında zayıf düşmüştü. Gönence ve nüfusta büyüme zanaat loncalarında örgütlenmiş işleyim dallarının büyümesinde sonuçlandı ve bu arada kırsal alan da genişleyen pazardan kazanç sağladı; 1500'de güneyin ve güney-batının eski "çekirdek" toprakları oldukça iyi durumdaki köylü tarımını barındırırken, Elbe'nin doğusunda tecimsel tahıl üretimi için büyük ovaların açılması başlıyordu. Doğal kaynaklar daha önce hiçbir zaman olmadığı gibi sömürüldü: Almanya madencilik ve dolayısıyla metal ve silah fabrikatörlerinin özeğiydi. Tecim ve gönence güçlü bir para pazarı ve Fuggerler gibi finans kurumlarını üretti. Avusturya'nın Habsburg düklerinden kiralanın Tyrol madenlerini güvence olarak kullanan Fuggerler uluslararası finanstaki İtalyan firmalarının yüzyıllarca süren tekellerine rakip olacak yetenekli kapitalistler idiler. Her ikisi de Augsburglu olan Fuggerlerin ve rakipleri Welserlerin kazanç alanları Macaristan'ın kıyısından Amerika'daki İspanyol kolonilerine dek uzanıyordu; onların ve benzerlerinin

günün her hükümeti ile ilişkileri vardı. Gönenç kentlilik kültürünün yaygınlaşmasında da yansıtıldı. Bu yalnızca Fuggerlerin değil, ama ayrıca büyük “İtalyanlar”ın yanında durmaya yararır Lucas Cranach ve Albrecht Dürer gibi sanatçıların da çağıydı; ve Basel’de Erasmus’un da yayımcısı olan Froben gibi matbaacıların; kasabalarda dünyasal eğitimin hızla yayılışının, üniversitelerin kuruluşunun, hümanizmin linguistik disiplinlerinde ve Roma tüzesinin kılğısal kullanımında eğitilmiş insanların doğuşunun. Luther’in Almanyası birçok yolda Avrupa’nın en diri, en serpilmiş parçasıydı.

Bununla birlikte, bu gönenç ve güç kimi ciddi sorunları ve gerilimleri gizleyemedi. Herşeyden önce, Almanya politik bir birlik değildi; ona politik bir dağınıklık demek aşırı olmayacaktır. Adda Kutsal Roma İmparatorluğu ile özdeş iken, gerçekte tüm özeksel yetkeden yoksundu. Yalnızca İmparatorluğun uzakta kalan bölümleri (İsviçre konfederasyonu, Hollanda’nın çoğu, Bohemya, Milano) onunla tüm önemli bağlantıyı koparmakla kalmamıştı; Almanya’nın kendisinde imparatorun yetkisi neredeyse herhangi bir anlam taşımaya son vermişti. İmparatorluk tahtı, kuramda seçime bağlı olmasına olmasına karşın, hemen hemen yukarı Ren çevresinde ve Avusturya illerinde büyük topraklara iye olan Habsburg Hanedanında kalıtsal olmuştu. İmparator Maximilian (1493-1519) on-beşinci yüzyılda yalnızca Besançon çevresindeki Özgür Burgundy Kontluğunu değil (asıl dükalık 1477’de Fransa’ya teslim edilmişti), ama Hollanda’nın büyük tecim ve işleyim özeklerini de (Brabant, Flanders, Artois, Luxemburg vb. gibi) kapsayınca dek büyümüş Burgundy topraklarının kalıtçısı prenses ile evlenince Habsburg gücünü büyük ölçüde arttırdı. Bununla birlikte, ailesinin gücündeki artış Almanya’nın örgütlenmesinde kâra dönüştürülemedi; 1500 sıralarında özeksel kurumlar—ulusal bir hükümet, ulusal tüze mahkemeleri, ulusal vergilendirme—yaratmak için girişimler neredeyse başlar başlamaz gevşediler. Sevimli, atılgan, sorumsuz ve güvenilmez bir serüvenci (ve bunda çok popüler) olan Maximilian başarıyı sürdürmeye yetecek bir tutarlık ile hanedanın genişletilmesi dışında hiçbir politika izlemedi.

İmparatorluk yetkesinin yokluğunda, ve kendi payına onun sürekli zayıflığını sağlama bağlamak üzere, Almanya’nın parçalara ayrılması hükümet görevini ve hırs olanaklarını ayrı toprakların egemenlerine geçirdi. Özel olarak, prensler zamanlarını doğru olarak okuyabilmenin belirtilerini gösterdiler. En büyüklerinden—imparatoru seçme hakkını taşıyan kümeyi oluşturan yedi elektör<sup>2</sup>—toprak gösterebilen en sonuncu kanta ya da lorda dek, on-beşinci ve on-altıncı yüzyıllarda güçlerini içerde sağlamlaştırma ve dışarıdan saldırılara karşı koruma gibi çifte bir görevi üstlendiler; birçok prenslikte etkin temsilci meclisler bulunsa

<sup>2</sup>Köln, Mainz ve Trier’in tinsel prensleri; Bohemya, Saksonya (Ernestine Saksonyası; Albertine bir dük tarafından yönetiliyordu), Brandenburg ve Palatinate’nin dünyasal egemenleri.

da, bunlar genel olarak daha da öte parçalanmaya karşı prensin önderliğine yardım ettiler. İmparatorun yetkesinden başka hiçbir yetke tanımayan imparatorluk kentleri en azından şimdilik kendi yetkelerini elde tutmayı başarabildiler; sayıları seksen beş kadar olan bu kentler bağımsızlıklarını kıskançlıkla korudular ve savunmalarını sürdürdüler; kimileri—Nürnberg gibi—süreçte oldukça geniş toprak iyelikleri kazanırken, çoğu ayrıcalıklarına, gönençlerine ve kent duvarlarına güvendiler. Kasabaların içinde oligarşik baskı sürekli olarak arttı, ama sağlam bir biçimde patrisyenlerin elinde olan Nürnberg dışında, daha önemsiz yurttaşlar ve zanaatçılar loncalarında ve dolayısıyla kasaba hükümetinde dikkate değer bir güce komuta etmeyi sürdürdüler.

Özellikle kentlerin ve toprakların bir birliği olan Swabia Ligasının silah gücüyle belli bir düzeni dayattığı güney-batıda, prenslerin ve kentlerin değirmen taşları arasında öğütülmüş daha küçük bir soyluluk kesimi olarak imparatorluk şövalyelerinin (*Reichsritter*) büyük bir kütlesi bulunuyordu. İmparatorluk tahtının doğrudan kiracıları (*tenants-in-chief*) olduklarını ileri süren bu insanlar on-dördüncü yüzyılın tarımdaki bunalımının en belirgin kurbanları olmuşlardı ve durumları henüz iyileşmiş değildi. Atalarından kalan (ve genellikle çok konforsuz olan) şatolarının gücü altındaki çok küçük iyelikleri yöneterek, ve büyük ölçek ata gururu yüklenmiş olarak, gereksinimlerini ancak bağımsızlıklarını teslim edip prenslerin hizmetine girerek ya da kırsal alanları yağmalayarak karşılayabiliyorlardı. Silah kullanmada eğitilmiş oldukları için, ve sık sık profesyonel asker çetelerine öncülük ettikleri için, gözardı edilemezlerdi; gene de kısır ve zayıflayan bir sınıf oluşturuyorlardı, tehlikeli bir nihilizme yetenekleri vardı ve genellikle korkuluyorlardı. Belki de haklarında genellemelerde bulunmak doğru olamayacaktır; tümü de hırsız baronlar ve gezgin şövalyeler değildiler. Gururlu bir *condottiere*, bir serüvenci ve (para için) Swabia Ligasının bel kemiği olan Franz von Sckingen gibi bir insan hiç kuşkusuz betimlemeye uyar; tıpkı, biraz daha zayıf bir yolda, Köylüler Savaşında bir köylüler çetesinin askere alındığı ileri sürülen ve çok geçmeden kaçtığı kesinleşen önderi olarak kuşkulu bir rol oynayacak olan Gotz von Berlichingen'in de uyması gibi. Ama prenslik ya da imparatorluk danışmanları olan birçokları, ya da kasabaların yazgısını paylaşan birkaçı, ya da bir imparatorluk şövalyesinin anarşik içgüdülerini bir hümanistin eğitimi, bir şairin kalemi ve ütopyacı bir reformcunun düşleri ile birleştiren Ulrich von Hutten için ne denecektir?

On-altıncı yüzyılın başlarında darda kalmaya başlayan bir başka küme ise köylülerdi—ya da, daha doğrusu, eğer *Bauer* sözcüğünü on-altıncı yüzyıl İngilteresindeki eşdeğeri ile çevirirsek, kırsalın avamı idi. Çünkü İsviçre'yi ve Avusturya'yı da içine almak üzere Alman güneyinin köylüleri bir miktar malları ve daha çok hakları olan insanlar idiler;

özgürlüklerinden seyrek olarak bütünüyle yoksundular, az sayıda zoraki hizmet yükleri vardı ve silah taşıyan, sık sık yasada korunan küçük mülk sahipleri idiler. Ama on-beşinci yüzyılda bütününde onlardan yana olan ekonomik ve politik durum on-altıncı yüzyılda onlara karşı dönmekteydi. Artan sayılar eldeki yetersiz toprağa koşuyorlardı; yükselen ederler—büyük ölçüde Alman gümüş madenlerinin verimi ve Alman teciminin gücü tarafından başlatılan bir enflasyon—topraklı lordları mülklerinden sağladıkları geliri arttırmaya zorluyordu. Bu Almanya'ya özgü bir sorun değildi; tüm Batı Avrupa üzerine iyi durumdaki bir köylülük kendini saldırı altında buldu. Bununla birlikte, Almanya'da belli bir koruma sağlayabilecek herhangi bir ulusal yetkenin yokluğu, büyük ve küçük lordların bolluğu, ve değişik töreleri ve politikaları olan toprakların birbirlerine karışması hep birlikte küçük insanın yaşam koşullarını ağırlaştırdılar. Dinsel lordlar ve herşeyden önce manastırlar eski yükleri yeniden dayatma, derebeylik haklarını genişletme ve yeni haklar ileri sürme girişiminde özellikle öne çıktılar. Köylüler önceden beklenen tepkiyi gösterdiler; 1520'yi önceleyen elli yılı Constance Gölü çevresindeki, Kara Orman, Württemberg, Styria ve Carinthia'daki dağınık ayaklanmalar doldurdu. Bu bölgelerde istem “eski yasa,” geleneksel değişmez haklara ve ödevlere bir geri dönüş idi; ama gerçekte köylüler geleneksel ilişkileri değiştirmek için politik yapıda Roma tüzesisinin kurallarını ve uzmanlarını kullanan yenilikçi lordlara karşı protestoda bulunuyorlardı. Ama yukarı Ren çevresinde ve Alsace'da *Bundschuh* denilen bağıcıklı köylü ayakkabısını simgesi olarak daha da uğursuz bir devim kendini gösterdi. Burada “Tanrının yasası” için istemler duyuldu ve sık sık geç orta çağların sayısız binyılcı ve anarşik taşkınlıklarını anımsatan gerçekten köktenci ve devrimci görüşler doğal eşitlik ve yoksulların utkusu adına tüm yetkeye gözdağı verdiler. Bu hoşnutsuz köylülük özellikle çoğu kırlara saçılmış ve köylerden güçlükle ayırde-dilebilen küçük kasabalarda olmak üzere kentli esnaf ve küçük zanaatçılar arasında bağlaşıklar buldu. Eğer dünyasal lordlar içerlemelere hedef olduysalar, daha baskıcı olan dinsel lordlar için duyulan duygu ise nefretti; ve tüm bunlara Yahudi tefecilere ve tıraşlı rahip yamaklarına yönelen ve kendini zaman zaman şiddet eylemlerinde gösteren genel bir düşmanlık eşlik ediyordu.

Gerçekten de, bu toplumsal gerilimler büyük ölçüde Kilisenin durumunda yansdı. Yozlaşmasının ünü, varsılığına duyulan haset, tinsel bir yaşamın çok az eşlik ettiği tinsel gösterişlerine duyulan nefret—bunların hiç biri Almanya'ya özgü değildi. Çok iyi bildiği gibi, papadan aşağıya doğru bütün bir Batı Kilisesi bir güven bunalımı içindeydi. Hem bir esenlik aracı olarak hem de zamansal bir kurum olarak Kilise kuşkuluydu; on-dördüncü yüzyıldan başlayarak, kilise-dışı insanlar tüm düzlemlerde kendilerini ona gereksinimden kurtarıyorlardı ve bu arada

dinadamlığı, ve özellikle dinsel düzenler, sürekli olarak daha dünyasal olmuş, esinlendirici olmaktan çıkmışlardı. Ama yine sorun özellikle Almanya'da gelişti; orada Kilise başka ülkelerde olduğundan daha da kötü bir durumdaydı ve daha haklı öfkelere hedef olmuştur. Kilisenin yüksek görevleri aristokrasinin tekeli altındaydı ve olağan kötüye kullanımlar olarak simoni ve nepotizm yaygındı. Fransız ve İngiliz piskoposları ve manastırları genişlemekte olan kilise-dışı nüfusun gereksinim duyduğu toprakların büyük bölümünü ellerinde tutarken ve yüksek kiralardan sağlanan gelir ile geçinirken, Almanya'dakiler ise ek olarak sık sık ellerinde yaşam ve ölüm güçleri olan toprak egemenleri idiler. Almanya'nın belki de beşte biri büyük prens-piskoposların elindeydi (Münster, Würzburg, Magdeburg, Mainz, Salzburg ve daha başkaları), ve bunların iyelikleri herhangi bir dükün iyelikleri kadar büyüktü. Daha alttaki din adamları her yerde yoksul ve açgözlü ve sık sık bilgisiz idiler; Almanya'da bir de başka her yerde olduğundan bütünüyle ayrı olarak kalabalıktılar. Papalığa gelince, Fransa'da ehlileştirilmiş, İspanya'da sindirilmiş, İngiltere'de (şimdilik) ortama uyarlanmıştı; Almanya'da uluslararası istemleri, parasal beklentileri ve atamalara karışmaları en çoğundan dağılık direniş ile karşılaşılıyordu, çünkü imparatorluk tüm anlamını yitirmişti.

Reformasyondan uzunca bir süre önce birçok Alman prensinin ve çok sayıda öz-yönetimli kasabanın Kilisenin işlerinin gidişine karışmaya başlamış oldukları doğrudur. Bu, çok iyi bilindiği gibi, batı monarşileri için doğrudur ve orada dünyasal egemenler din adamlarının sözde bağımsız düzenleri üzerinde büyük ölçüde denetim uyguluyorlardı; ama Almanya'da bile birçok kilise-dışı yetke manastır disiplini üzerinde gözetimde bulunuyor, papanın ya da piskoposun etkisini dışarıda—ya da hiç olmazsa aşağıda—tutuyor, kendi din adamlarını vergilendiriyordu. Cleves dükü gibi küçük bir prens hakkında onun kendi toprağında papa olduğu sözleri duyuluyordu; Saksonya Dükü George gibi iyi bir Katolik kendi Kilisesini denetlemede hiçbir sınır tanımıyordu; Cenevre piskoposları Savoy dükleri tarafından atanıyordu. Ama bu egemenler belli bir düzeye dek Kiliseyi kendi istençleri altında tutabilirdiler de, halklarının Kilise ile ilgili olarak yaşadıkları şeyler ile pek ilgilenmiyorlardı; ve bu kadar çok kilise adamının bağımsız güç uyguladığı bir bölgede, Kilisenin zamansal gücü başka her yerde olduğundan daha zorlu olarak sürüyordu.

Her durumda, dünyasal nefretlerden ve yakınlardan bütünüyle ayrı olarak, genel olarak Batı Avrupa'nın, ve bir kez daha özel olarak Almanya'nın, ancak bir tinsel bunalım denebilecek olan şeyin sancılarını çektiğinin belirtileri açıktı. Kilisenin enson bozulması varsılığında, sık sık görülen dünyasallığında, biraz abartılmış ahlaksızlığında, bir İtalyan küçük prensinden daha çoğu olmayan yabancı bir papaya boyun

eğmesinde yatmıyordu; güvenlerin yıkılması ile damgalanan bir dönemde sorunlu kuşaklara barış ve avunç getirmedeki tam yeteneksizliğinde yatıyordu. Veba, savaş, ekonomik zayıflama, tümü de geç orta çağları yanlış anlaşılması olanaksız bir tinsel rahatsızlık ile damgaladı. Ortaçağ toplumu, ve onunla birlikte ortaçağ Kilisesi, on-dördüncü yüzyılda yaşanan yıkımlarda gerçekten kötü bir sarsıntı geçirmişti, ve on-beşinci yüzyıl bunun sonuçlarının tüm belirtilerini taşıyordu. Böylece çağın büyümekte olduğu ileri sürülen materyalizminde hasır altı edilmekten çok uzak, esenlik sorunu kendini açıkça çarpıcı ve sık sık tuhaf biçimlerde duyurdu. Kilisenin avunçları doyum vermeyi başaramadılar. On-ikinci yüzyılda St. Bernard'ın yeniden diriltilecek manastırcılığında bu yana ilk kez manastıra sığınma çekici olmaya son vermişti; başka yerlerde dini bütünlerin sayısı artan nüfuslara bir tür ayak uydurmuş olsa da, Almanya'da on-beşinci yüzyıl inanç olmadan edilmiş yeminlerden sayısız kaçışa tanık oldu. En iyi ruhlar yanıtı gizemcilikte, ruh ve Tanrı arasında doğrudan bir birlik özleminde aradılar; gizemcilik yalnızca bir kurum olarak Kilisenin üzerinden atlamakla kalmıyor, ama onun işe yarar bir bütünde usu ve tanrısal bildirisi birleştirmiş olma savını da zayıflatıyordu. Master Eckhard'dan (1260-1327) ve John Tauler'den (ö. 1361) doğan güçlü Alman gizemci geleneğinin İngiltere'de ve İtalya'da benzerleri vardı; Tauler hiç kuşkusuz kendi kayra tanrıbilimi bir bakıma büyük gizemcilerin bireysel olay-öykülerinin bir evrenselleştirilmesini temsil eden Luther'i etkiledi. Bununla birlikte, öğretilerde ve boyüneğmede bu ortaçağ gizemcilerinin bütünüyle ortodoks kalmış oldukları vurgulanmalıdır. Aynı şey Hollanda'da Ortak Yaşam Kardeşlerinin benzer ama daha yüceltilmiş dinsel inançları için de geçerliydi; *İsa'ya Öykünme*'si çok okunan bir kitap olan Thomas à Kempis (1380-1471) Kilisenin tüm öğretisini kabul etti, ama vurguyu insanın iç yaşamı ve bireyin İsa'nın örneğine öykünmesi üzerine getirdi. Bu *devotio moderna*—ki Erasmus'un Hıristiyanlığı ondan kaynaklandı—tarafından etkilenen bölgeler reformdan geçmiş yeni düşünceler için verimli toplamlar olduklarını göstereceklerdi.

Daha az arı ruhlar ve toplumsal olarak hoşnutsuz olanlar arasında Kiliseden duyulan doyumsuzluk daha endişe verici biçimler aldı. Hiç kuşkusuz büyük bir sayıda insan bir biçimsel tapınma, davranışsal kuşkuçuluk ve muazzam ilgisizlik karışımına başvurdu; ama bu hiçbir biçimde herkes için geçerli değildi. Ortaçağ dini güçlü bir apokaliptik yeniden-dirilişçilik öğesi kapsıyordu ki, bu zaman zaman kendini atayan messiahların deliliğine yükseliyor ve genellikle yoksulların ve mülksüzleştirilmişlerin hakları üzerine köktenci düşüncelerin eşliğinde bulunuyordu. Yine, bu patlamalar Hollanda'da, özellikle Flanders'in işleyimci sınıfları arasında sık görülüyordu, ve belki de on-beşinci yüzyılın kendilerini Tanrının seçtiği kullar olarak gören ve Yasadan özgür



sayan Özgür Kardeşlerinde doruğuna vardığı söylenebilir. Bunlar mal-ların ortaklığına ve eşeyssel özgürlüğe olmaktan çok, eğer gereksinim varsa şiddet yoluyla alınmak üzere tüm şeylerin ve kadınların onlara ait olduğuna inanıyorlardı. Ama Almanya da fenomeni tanımış, ve onu belki de hiç unutulmayacak bir yolda o peygamber ve radikal devrimci Niklashausen Davulcusunda (1476) tanımıştı. Davulcu binlerce ateşli hacıya milleniumu duyurduktan ve yabancı beklentiler uyandırdıktan sonra bir heretik olarak yetkeler tarafından yakıldı. Bununla birlikte, düşünceleri onu güneyle Alman köylüleri arasında yaşattı ve yineleyen *Bundsuh* ayaklanmalarını başlatmada kendi rollerini oynadılar. Böyle aşırılıkların sıklığı ve sıradan halkı kolayca alevlendirmeleri durumun kararsızlığını tanıtlar.

Gizemcilik ve binyılcılık Kilisenin insanların ruhları üzerindeki ege-menliğine gözdağı verdi; eğitimliler arasında, hümanizm Kilisenin yetkesi ve ilmi için saygıyı azalttı. Yine bu da özellikle Almanya için doğrudu. Petrarch'ın eskileri yeniden keşfetmesinden Hıristiyanlığın 1480'lerin Florence Akademisinde Marsilio Ficino ve Pica della Mirandola tarafından Platonik yeniden-yorumuna dek İtalyan hümanizmi gerçekten de sık sık Kiliseye, papalığa ve skolastik tanrıbilime karşı saldırlarda bulunmuştu; ama İtalyanlar bütününde her iki dünyada da yaşamayı başardılar, ve bunun başlıca zemini II. Pius'tan X. Leo'ya Rönesans papalarının bir kural olarak hümanizmi korumuş olmalarıydı. Doktrin noktalarında bu yazarlar ya ortodoks ya da suskun idiler ve ancak birkaç dürüst pagan bu kuralın dışında kaldı. Ne de kuzeyin hümanistleri özellikle heterodoks idiler. Büyük önderleri Desiderus Erasmus (1466-1536) *devotio moderna* tininde yetiştirilmesine bağlı kaldı; kötüye kullanımları tüm eleştirisine ve dinin ereğinin düşmüş insanın tansıklar aracılığıyla kurtarılması değil ama kurucuya öykünme içinde yaşanan bir yaşam olduğu konusundaki en iç inancına karşın, niçin Kilisenin özeysel öğretilerinin ve ayinlerinin insanların çoğunluğu için saklan-maması gerektiği konusunda bir neden görmedi. Bununla birlikte, iç yaşam üzerinde yoğunlaşması biçimsel ayinlere ve rahiplik gösterişlerine Erasmus kadar düşman ama daha az temkinli olan izleyicilerinden ve öğrencilerinden birçoğunu ilkin Luther'de kendi türlerinden olan biri-ni bulduklarını düşünmeye götürdü; Erasmuscu hümanistler böylesine duyarlı olarak kişisel öğretiler savunan bir keşişin şaşırtıcı görünüşüne başlangıçta (kollama eksik olmamak üzere) gülümsediler.

Hümanist ilim İncil'i ve Babaları yeni ve daha iyi yayımlarda incelemekle Kilisenin entellektüel temellerinde saldırıda bulundu. Özel olarak Erasmus'un Yunanca *Yeni Ahit*'i (1516), *ecclesia/kilise, topluluk* ya da *presbyter/yaşlı, rahip* gibi anahtar-sözcüklerin geleneksel yorumuna karşı iğneli açıklamaları ile, çağdaş ve kökensele Kiliseler arasındaki uçuruma dikkati çekmekle çok şey yaptı. Geleneksel felsefelere ve öğenim eksik-

liğine duyulan hümanist küçümseme, akademik duruşunda aklanmış olarak, günün anti-klerikalizmine bir başka öge daha ekledi. Gücünü özellikle zamanının önde gelen Hebraisti John Reuchlin (1455-1522) üzerine tartışmada sergiledi. Reuchlin dönmüş bir Yahudi olan John Pfefferkorn'un 1509'dan sonra Yahudi kitaplarını bir imparatorluk kararı ile yok ettirme girişimlerine karşı çıktı ve yürekli olarak onların savunusunu üstlendi. Sövgü broşürlerinin olağan kavgası patlak verdi, ve tutucu skolastik felsefeyi temsil eden Dominikanların Pfefferkorn'un obskürantist davasını savunmaları ve Reuchlin'in heretiklik ile suçlanmasını sağlamaya çalışmaları olgusu tarafından karıştırıldı. Reuchlin aldığı destek mektuplarını *Ünlü İnsanların Mektupları* (1514) başlığı altında yayımlayarak gücünü gösterdi. Bu onu savunular arasında daha yürekli olanları tarihin en başarılı hiciv darbelerinden birini üretmeye götürdü: *Karanlık İnsanların Mektupları* (1515 ve 1517). Bunda yorgun düşmüş geleneklerin "keşiş" savunucuları Reuchlin'in karşıtları tarafından işkence edici bir Latince'de yazılmış oldukları ileri sürülen mektuplarda tüm bilgisizlik, aptallık, değersizlik ve bencillikleri içinde ortaya serildiler. Bütün bir Almanya'da o iki cilt üzerinde patlayan kahkaha fırtınası hem eski ilim üzerine halkın görüşüne tanıklık etti, hem de ona katkıda bulundu.

*Karanlık İnsanlar*'ın yazarlarından biri Ulrich von Hutten (1488-1523) kimi bakımlardan Alman hümanizminin özetiydi. Bir bilgin ve şair, dahi bir gazeteci, papadan ve keşişlerden ve rahiplerden şiddetle nefret eden biri olarak, yeteneklerini yabancı gasp ve yabancıya kölelik karşısında ulusunun ve kendi şövalyelik düzeninin çıkarlarını desteklemek üzere kullandı. Özgürlük ve özgür düşünce parolaları idiler; aşırı ve tehlikeli olmasına karşın, obskürantizmi ve sömürüyü nerede görürse görsün duraksamadan üzerlerine saldırmasından ötürü saygıyı hak eder. Hutten Luther'in ortaya çıkışını memnuniyetle karşılayan ilk adlardan biriydi; onda Almanya'nın beklemekte olduğu kurtarıcısını gördü. Ama Hutten hiçbir biçimde yalnız değildi. Hümanistlerin tümü de eğitim kuramlarına düşkünlük derecesinde ilgi gösteren insanlardı, ve konu üzerinde Erasmus ve İspanyol Juan Luis Vives (1492-1540) gibi önde gelen adlar kalabalığı ilgide değil ama yalnızca derinlikte aşıyorlardı. Aralarında Erasmus'u saymasak da, içlerinden pek çoğu öğretmenler olarak da çalışıyordu. İtalya'da ve Fransa'da ve en sonunda İngiltere'de de aristokrasinin eğitimi ve uygarlaşmış beyefendinin üretimi üzerinde yoğunlaşular; örneğin Baldassare Castiglione'nin *Courtier* (1528) ya da Sir Thomas Elyot'un *The Boke of the Governour* (1531) başlıklı etkili kitapları bu ortamda çıktılar. Almanya'da okullarda ve üniversitelerde gerçekten sağlam temeller atılar. Başka hiçbir yerde hümanist öğretmenler tarafından eğitilen insanlar, özellikle kasaba katipleri ve prens danışmanları olarak, yönetimde böylesine önemli konumlar doldur-

madılar. Her ne olursa olsun, ilk olarak yeni ilmin insanları Luther'i kendilerinden biri olarak düşündüler. Örneğin Elektör Frederick'in sekreteri George Spalatin elektörü Roma'ya çağrılara karşı çıkmaya ikna ederek reformcuğu 1518'deki protestosunun neden olduğu ilk bunalmada kurtardı, çünkü eğer çağrılar kabul edilseydi bu büyük olasılıkla Luther'in sonu demek olacaktı. Aynı zamanda, Hutten ve Spalatin sonuna dek Luther'in yanında durmuş olsalar da, başka hümanistlerin çoğu çok geçmeden onun geleneksel tanrıbilim ve Kilisenin gücü üzerine saldırısının onların isteklerinin çok ötelere geçtiğini anlamaya başladılar. Gerçekten de, Luther'in üzerinde kuluçkaya yattığı yumurtayı Erasmus'un yumurtladığı biçimindeki eski deyişe karşın, insanın gizliliklerine duyulan hümanist güven ile Luther'in onun çaresizliği üzerine kanısı arasında, Erasmus'un soğuk usu ile Luther'in tutkusu arasında çok az ortak nokta vardı. Gene de, bağlaşma sürmekte iken Luther'in iletisinin yayılmasına ve anlaşılmasına katkıda bulundu.

Öyleyse açıktır ki, Almanya'nın durumu Luther'e yardım etti; bu durum düşüncelerinin—yeni matbaa silahının yardımı ile—bütün bir halkın imgelemine yakalamadaki olağanüstü hızını açıklamaya yardım eder. Bu koşulların—anti-klerikalizm, ulusalcılık, yabancı bir papadan duyulan nefret, toplumsal hoşnutsuzluklar, politik tutkular, entellektüel ve tinsel kargaşa—herhangi bir biçimde Luther'in ya da Reformasyonun ortaya çıkışının nedenleri olması gibi birşey söz konusu değildir. Durum bütünüyle dengesizdi, ama dengesizlik herşeye gelişebilirdi. Aslında Reformasyonun tuttuğu özel yol kimi bakımlardan tahmin edilebilirdi, ama başka bakımlardan değil. Kilise-dışı denetime güdümlü bölgesel Kiliselerin daha öte büyümesine yardım etmiş olması hiç kuşkusuz önceki gelişmeler ile tutarlıdır. Şövalyelerin zayıflaması önceden görülebilirdi, ama köylülüğün ve kasabaların bir ölçüde Reformasyonun doğrudan sonucu olan zayıflaması değil. Ne de tinsel altüst oluşa gerçekte olduğu gibi öylesine zayıf bir toplumsal devrimin eşlik etmiş olması herhangi bir biçimde beklenen birşeydi: İşaretler tam tersini gösteriyordu. Reformasyonun tanrıbilimi insanların—bilginlerin ve başkalarının—en önde gelen entellektüel kaygıları olarak yeniden diriltmesi Rönesansın arkasında gelen ve biçimsellikten giderek uzaklaşan salt törel Hıristiyanlık ile uyum içinde değildi, çünkü hümanistlerin çok çeşitli dünyasal ilgileri ile bir kopuşu imliyordu. Yeni tanrıbilim ve yeni Kilise görüş özgürlüğü getirmedi; tersine, ödünsüz pekinliği ile, Ficino, Machiavelli, Erasmus, genç Thomas More'un çağlarının karakteristiği olan özgür kurguculuğu bir sona getirdi. Nedenler ve sonuçlar ile değil, ama zamanın koşulları içerisinde ve tikel kişiliklerin etkisi altında insan talihlerinin gelişimi ile ilgileniyoruz.

Eğer Alman durumu Luther'e yardım ettiyse, Kilisenin giderek orta çağlarda bile hiçbir zaman bütünüyle gerçek bir olgu olmamış olan

sözde birliğin onun tarafından parçalanmasını durdurmada Hıristiyanlığın iki sözde önderinin başarısızlıkları da ona çok yarar sağladı. Yumuşak ve nazik bir insan olan Papa X. Leo (1513-21) zamanında uyanmadı. Reformasyonda papalık bir anlamda yalnızca Rönenas sırasındaki iyi bilinen düşüşünün değil, ama daha önceki sık utkularının da bedelini ödedi. On-dördüncü yüzyılda Avignon'a sürgüne karşı sağ kalmış bir kurum, 1378-1417 arasındaki uzun bölünme, ve Kilisedeki monarşiyi yineleyen Genel Konseylerin anayasal hükümeti ile değiştirme girişimi; Wycliffe'in ve Hus'un heretikliklerinin öylesine başarılı olarak hakkından gelmiş ve hem Occamizmin hem de hümanizmin on-üçüncü yüzyılda St. Thomas Aquinas tarafından kurulan ortodoksluk üzerine kuşkucu saldırılarını bütünüyle soğurmuş bir kurum; böyle bir kurum bilinmeyen bir Alman profesörün boş sözlerini kolay kolay ciddiye alamazdı. Deneyim böyle sapınçlar ile nasıl baş edileceğini göstermişti. Kilise için bir talihsizlik olarak, gelenek tarafından onaylanan ve Luther'in düşmanları tarafından istenen güçlü eylem yalnızca sorunları daha da ağırlaştırdı; Luther'in dikbaşlılığı karşısında ve onunla Hus'un yazgısı olmuş olan o kazık arasına bir duvar ören durumların bir bileşimi karşısında, Kilisenin kınamasının ürkütücü ağırlığı yalnızca daha ürkütücü bir tepki yarattı. İmparatora gelince, o tahtın yeni sahibi ancak 1520'nin sonlarında Almanya'ya ulaştı ve Luther sorunu ile yüz yüze kaldı. 1518 ve 1520 arasındaki kritik dönemde aşağı yukarı bir *interregnum* yaşandı. Herkes kuralın işlemeyi sürdürmesini beklemişti; daha doğrusu, Luther dışında herkes.

## Bölüm II

### V. CHARLES

Bu dünyanın sorunları arasında, Reformasyon V. Charles'ın sık sık iki eli şakaklarında düşünmekte olan imgesinin altına düşer. Habsburg evlilik bağlaşımlarının ve raslantısal ölümlerin bu bakiye kalıtçısı 1500'de doğdu ve 1519'da orta ve batı Avrupa'nın çoğunu kaplayan ve yakınlarda keşfedilmiş Yeni Dünyanın en iyi parçasını kucaklamaya başlayan bir imparatorluğu yönetti. Babası Philip'in 1506'daki ölümünden sonra, Charles Burgundy'nin—Franche Comté, Luxemburg, Hollanda—yalnızca adda egemeni idi. 1515'de erginlik yaşına girince onun gerçek dükü oldu. 1516'da büyükbabası Aragonlu Ferdinand ona Sicilya ve Napoli ile birlikte Aragon tahtını ve ayrıca Amerikan fetihleri ile birlikte (çok geçmeden krallığa dönen) Castile'in naipliğini kalıt bıraktı. Naipliğin nedeni deli annesi Juana'nın onun bütün yaşamı boyunca adda eş-yönetici olarak kalmasıydı. Ferdinand ve Isabella'nın kişisel birliği, bir İspanyol egemenlik alanı gibi birşey yaratmış olan Katolik krallar böylece tek bir insanda temsil edildiler, ve bundan böyle, belli sınırlamalar ile, bir İspanya kralından söz edilebilir.<sup>1</sup> Sonra, 1519 Ocağında, öteki büyükbabası İmparator Maximilian da öldü ve Charles'a Avusturya topraklarını (Avusturya, Tyrol, Styria, Carinthia, Carniola) ve yukarı Ren çevresinde İsviçre ve Burgundy arasındaki kökensel Habsburg aile topraklarını kalıt bıraktı.

Olay ayrıca Kutsal Roma İmparatorluğunun tahtını boşalttı. Burada bile, makamın seçime bağlı olmasına karşın, kalıtım rolünü oynadı. Seçimi önceleyen görüşmeler ve entrikalar Charles'ın biricik aday olmaması olgusundan kaynaklandılar; rakipleri arasında kısa bir süre için İngiltere'den VIII. Henry ve daha özel olarak Fransa'da 1515'te tahta çıkmış olan I. Francis de bulunuyordu. Yedi seçmen prens Habsburg gücünden duydukları rahatsızlık ve Fransa krallarının iyi bilinen sert yönetimlerinden duydukları korku arasında uzun süre bocaladılar; bir süre için kendi aralarından birini, Saksonyalı Fredrick'i seçmeyi düşündüler, ama o yalın ve güvenilir üyeyi isteksiz buldular. Ellerinden geldiği ölçüde para ve anayasal ödünler kopardılar; durumu Fransa'ya

<sup>1</sup>Castile ve Aragon krallıkları ancak 1707-16'da resmi olarak birleştiler.

karşı çevirmeye yardım eden 850.000 florinin 543.000 florinlik miktarını Fuggerler sağladı. Ama sonunda Charles'ın oybirliği ile seçilmesini (28 Haziran 1519) sağlama bağlayan şey yalnızca daha büyük kaynakları değil, ama özellikle bir Habsburg, bir imparatorluk ailesi üyesi, ve—tüm Almanların yanlışlıkla düşündükleri gibi—kendisinin bir Alman olmasıydı. Seçim ona biraz daha fazla güce erişme yeteneğini kazandırdı; tümünden önemlisi, onu kendi gözünde Hıristiyanlığın dünyasal önderi yaptı.

Bu hızlı sahneler yoluyla yüz yıllık bir politikanın meyvelerini toplayan genç adam ufak tefek, oldukça çirkin ve kapalı biriydi. Kafası ağır işlerdi, ama özgün olmasa da, gözardı edilebilir olmaktan çok uzaktı. Yüksek bir ödev duygusu ve Tanrının onun üzerindeki istemlerinin güçlü bir kanısı ile acı çekiyordu. Bütünyle Burgundy sarayının gelenekleri ve atmosferi içinde yetiştirildiği için, gösterişten hoşlanan ve biraz serada büyümüş şövalyeliğinin ideallerini seven biriydi; fiziğine karşın, gözde eğlenceleri avcılık ve turnuvalar idi; daha sonraları savaş-taki kişisel yiğitliği ile gurur duyacaktı. Hiç kuşkusuz yürekliliği hiçbir zaman onu terk etmedi; ve yalnızca emeklerinin değil, ama yiyip içmedeki aşırılığından ötürü ağırlaşan gut hastalığının da yardımıyla yılların onu on-altıncı yüzyıl için bile olağan sayılandan daha hızlı yaşlandırmasına karşın, Titian tarafından yapılan ve onu 1547 gibi geç bir tarihte zırhlı ve utkulu bir şövalye olarak gösteren o ünlü atlı portrede doğruluk payı vardır. O tarihte atına ancak güçlkle binebiliyordu. Yaşlandıkça, dinç bir bellekte saklanan deneyimin gücü sonunda gününün gerçekten zorlu bir egemeni ve önde gelen tekerki olarak görününceye dek heybetini yükseltti. Bir parlak prensler ve saraylar çağında, V. Charles pek çekici olmayan bir dış görünüşün ve büyük bir kavrayış gücünden yoksunluğun, eğer ortalama bir anlama yetisi bir amaç duygusu ile ve kendini işine adama ile birleşecek olursa, yükselmeye engel olmadıklarımı tanıtladı.

Charles'ı içinden geçtiği sınamalar ve düş kırıklıkları boyunca ayakta tutan şey kendi imparatorluk anlayışı idi. Bir ölçüde parlak şansölyesi Mercurino de Gattinara'dan (ö. 1530) öğrendiği bu anlayış salt toprak gücünden çok daha fazlasını içeriyordu. Charles bütünyle bilinçli olarak kendini Charlemagne'm kalıtıcısı, birleşmiş bir Hıristiyanlığın dünyasal önderi, Tanrının papa ile yan yana duran vekili olarak düşündü; ödevi papanın tinsel egemenliğini savunmaktı. Eğer (zamanla anlayacağı gibi) papanın kendisi bu kanıyı paylaşmadıysa—çünkü yardımcıının gücünden korkmaya ve dünyasal diplomasinin tüm silahları ile ona karşı çalışmaya oldukça eğilimliydi—, bu Charles'ın amacını değiştirmediydi; eğer papa ödevini yerine getirmediyse, imparator onu buna zorlamalıydı. V. Charles hiç kuşkusuz ortaçağ imparatorlarının sonuncusuydu, zamanının oldukça dışında doğdu ve rolünü ancak ha-

nedan imparatorluğunun fiziksel gücü yoluyla oynayabildi. Tanrı-vergisi misyonunu her zaman aklında tutarak, Lutherci başkaldırıcıyı ancak acımasız bir düşmanlık ile karşılayabildi. Başından sonuna dek şu ya da bu yolda bölünmeye bir son vermeye kararlıydı. Savaşında, imparatorluğu Almanya'ya ve Kutsal Roma İmparatorluğu'na kökensel eğilimini olduğu gibi başlangıçtaki Hollanda temellerini de yitirdi. Zaman ilerledikçe kaynakları, askerleri ve düşünceleri ile İspanya Charles'ın topraklar karmaşasına giderek artan bir biçimde egemen olmaya başladı. Charles'ın kendisinin hiçbir zaman gerçek bir İspanyol olmamış olmasına karşın (gerçek İspanyol imparatorluk oğlu II. Philip'i bekliyordu), 1516'da yürekli bir Burgundy şövalyesi olarak sahneye çıkan insanın yenilmiş ve tükenmiş olarak 1556'da bir İspanyol manastırının yakınlarına çekilmesi olgusunda simgesel bir türe vardı.

Reformasyon olmaksızın bile, Charles'ın imparatorluğunun sorunları çok büyüktü, ve belki de herhangi bir çözüm olanaksızdı. Gücünün kendisi ve büyüklüğü başkalarının, özellikle Fransa'nın düşmanlığını kazanması için yeterli olurdu; güçlü Fransa onun etkinliklerini frenlemeye yeterli, sağlamlaşmış ve bağımsız biricik krallık olarak görünüyordu; ama her ne olursa olsun, topraklarının yanı sıra o monarşi ile sürmekte olan sayısız çekişmeyi de kalıt aldı. Burgundy'nin ve Hollanda'nın egemeninin 1477'de Fransa'ya yitirilen Burgundy dükalığı üzerinde bir hakkı vardı. Flanders ve Artois kontlukları Habsburg ellerinde idiler ama Fransa'ya feodal bağlılık borçları vardı. Bu her iki karşıt hak istemlerinden 1529'a dek vazgeçilmedi. Castile kralı Navarre'deki Pirene krallığı konusunda Fransa ile anlaşmazlık içindeydi. Aragon kralı Sicilya ve Napoli üzerine eski Aragon-Anjou tartışmasını ve ayrıca Milano için VIII. Charles'ın 1494'te İtalya'yı istilası ile başlayan savaşımı kalıt almıştı; bu ögeler uzayan ve 1529'a dek yeniden sürecek olan İtalyan savaşlarının arkatasarını oluşturdu. V. Charles tahta çıktığı zaman güney İtalya üzerindeki gücü sağladı; ama kuzeyde Fransızlar belirleyici Marignano utkusu (1515) ile üstünlüklerini kurmuşlardı. Milano teknik olarak Kutsal Roma İmparatorluğunun bir *fiefi* idi; Savoy'un nazik bir bağımsızlığı sürdürmek için Fransızları ve Habsburg'u birbirine düşüren Alp dükalığı da İsviçre Konfederasyonu'nun saldırgan politikasından gelen gözdağı altındaydı. Alsace ve Lorraine'de imparatorluk ve Fransız çıkarları yüzyıllardır çarpışıyordu ve durum Burgundy'nin eski Orta Krallığı yeniden yaratma girişimi tarafından ve o tutkuyu Habsburg'un üstlenmesi tarafından yalnızca ağırlaştırıldı. Tüm bunlarda savaş için bir gereçler bolluğu vardı, tıpkı I. Francis için askeri şan arayışında kuşatılmışlık duygusuna ve düşkünlüğüne kapılmak için bir nedenler bolluğunun olması gibi. Kişisel çekişmeler çatışmayı kesinleştirdi: Rönesans tutkularının pırlıtlı ve yüzeysel ve sık sık düşüncesiz bir sözcüsü olan Francis karşıtının büyüklüğüne dayanamazken, Charles ilkin ötekini kışkırdı ve

daha sonra güvenilmezliğinden ve ihanetinden nefret etmeye başladı. Böylece 1519'dan sonraki kırk yıla Habsburg-Valois savaşını damgasını bastı, ve kesintisiz bir savaşlar evresi ancak 1559'da Cateau-Cambrésis barışı tarafından sonlandırıldı.

Sanki bunlar yeterli değilmiş gibi, Charles bir de kendini Türklerin ezici gücü karşısında buldu. Gerçekte onlarla savaşmak için üç nedeni vardı. Aragon ve İtalya onu Katalan ve Cenova tecim imparatorluklarını kalıt almış bir Akdeniz prensi yaptı; yaşamı boyunca gemiler ve para nedeni ile Cenova'ya ağır bir bağımlılık altına girdi, büyük amiral Andrea Doria'yı hoş tutmak için elinden geleni yaptı, ve yaşamının ileri yıllarında oğlunu o zorunlu kent ile hiçbir zaman bozuşmaması için uyardı. 1522'de Rodos'un fethinden sonra Osmanlı İmparatorluğu deniz yollarında da ileriye doğru atılım yaptı; Tanca'dan Tunus'a Berber kıyısının Müslüman korsanları ile bağlaşma içinde, kısa bir süre içinde Akdeniz'in denetimi için İspanya ile çekişmeye başladı. İkinci bir temas noktası doğuda yatıyordu. 1526'da Macaristan ve Bohemya'da Jagiellon hanedanının çöküşünden sonra, Charles'ın kardeşi Ferdinand'ın önderliğinde Habsburglar kendilerine kalıt bırakıldığını ileri sürdükleri topraklar uğruna Sultanın Hıristiyan Avrupa'da Tuna'ya dek utkulu ilerleyişi ile savaşmak zorunda kaldılar. Ve üçüncü olarak, Charles'ın Hıristiyanlığın önderi olarak üstlendiği konum onu her durumda dikkatini güçlü inançsızın yarattığı sorunlar üzerine çevirmeye zorlayacaktı—özellikle hükümlanlığı Büyük Süleyman'ın egemenliği (1520-66) sırasındaki genişleme ile çakıştığı için. Yaşamı boyunca hiçbir zaman o misyonu ve o tehlikeyi gözünden kaçırmadı. Haçlı seferlerini düşlemesine karşın, gerçekte sultanın ilerleyişini püskürtmeye çalışmaktan çoğunu yapamadı.<sup>2</sup>

Öyleyse savaş—daha doğrusu savaş ve gerektirdiği harcamalar—V. Charles'ın hükümlanlığının birincil sorunuydu. Hiç kuşkusuz insan ve para kaynakları da çok büyük görünüyordu, ama birleşmiş ve sağlamlaşmış bir imparatorluğu yönetmiş olsaydı bile gereksinimlerini karşılamada büyük güçlülere düşecekti. Oysa gerçekte böyle birşeyi yönetmiyordu. İmparatorluğu ona hanedan raslantısı yoluyla gelmişti, ve hanedan birliği bildiği biricik birlikti. Onu yalnızca kendisinin gücü bir arada tutuyordu; çeşitli egemenlik topraklarında kendini gösterebilmek için durmadan dolaşmak zorundaydı ve görünmeyişi her durumda hoşnutsuzluklara yol açıyordu. Hanedan ilkesine bağlı kalarak, olanaklı olduğu ölçüde ailesinin üyeleri yoluyla yönetti. Ferdinand onun adına Almanya ile ilgilendi. Hollanda'da bir teyze, Avusturyalı Margaret (1519-30), ve bir kız kardeş, Macaristanlı Mary (1531-5), birbirini ardına oldukça yetenekli vekiller olarak iş gördüler. Karısı İspanyol krallıklarına başkanlık ediyordu. Ama en sonunda önemli olan yalnızca kendisi idi. Kendini

<sup>2</sup>Durumun bir özeti için bkz. H. Hantsch, "Le problème de la contre l'invasion Turque dans l'idée politique générale de Charles-Quint," *Charles-Quint et son Temps* (1959), ss. 52vs.



yetkeler atamada ve vekiller yoluyla eyleme izin vermede yetenekli göstermesine karşın, son sözü her zaman kendine ayırdı ve sürekli olarak kendisine başvurulması isteminde bulundu. Birliğin biricik büyük silahının olanaklı olduğu ölçüde çoğunu da kendine sakladı: Patronaj hakları. Toprakların, görevlerin bağışlanmasında, kilise atamalarında ve doğrudan “ödüller”de (para armağanları) patronaj bu çağda tüm batı Avrupa’nın başlıca toplumsal ve yönetsel harcıydı;<sup>3</sup> ama onun bu kadar çoğunu V. Charles’tan başka hiç bir egemen denetlememiş ya da öylesine amaçlı olarak kullanmamıştı. Sonuçta özellikle soyluluğun artan sayılarını kendi hizmetine bağladı; böyle hizmet için ilk yer Burgundylilere ayrılmıştı, ama İspanyollar, İtalyanlar ve giderek Almanlar bile bu onur ve kâr pınarı için duygularında ilkin bağlılığın yerine geçebilecek olanı, ve sonunda şeyin kendisini buldular.

Bu onun egemenliğini daha az kişisel kılmadı, ama ona kişisel egemenliğini kılışal terimlere çevirme, dağınık topraklarının sorunlarını belli bir başarı ile yönetme, ve giderek vekillik aracılığıyla ve uzaktan utkulu savaşlar yapma olanağını bile verdi. Çünkü Charles hiçbir zaman tüm toprakları için tek bir yönetsel örgüt geliştirme girişiminde bulunmadı. Öğretmeni Guillaume de Chievres’in 1521’deki ölümünden sonra baş bakanı olan ve onu Burgundy gençlik günleri içinden güvenle geçirecek İspanyol tahtları üzerine oturtan Gattinara böyle bir planı tasarlamıştı: Burgundy şansölyesi olarak güçlerini tüm imparatorluğa genişletmeye ve Charles’ı bütünleşmiş bir devletin tekerki yapmaya çalıştı. Ama bu hiçbir zaman olanaklı olmadı, ve Gattinara’nın 1530’daki ölümünden sonra Charles böyle işlemeyen ve çok pahalı tasarıları terk etti. Kişi olarak yönetti, ve gerçi iki sekreteri—İspanya ve İtalya için Francisco de los Cobos; Burgundy ve Almanya için Granvelle lordu Nicolas Perrenot—merkezde az da olsa esgüdüm sağlamış olsalar da, topraklarının her bir bölümü ötsel olarak kendi hükümetine, töreler ve yasalar dizgesine göre yaşamayı sürdürdü. Avrupa’da değişik topraklara yolculuklarında, Charles buranın kralından şuranın düküne ya da oranın kontuna karakter değiştiriyordu; eğer yalnızca İspanyollar İspanya’da kendisine onların kralı demesini ve imparatorluk ünvanını kullanmamasını istediyseler, uyruklarının arta kalanı da büyük ölçüde aynı düşünce ile uyum içinde davrandı.

Eski vatani, kalıt aldığı Burgundy toprakları başka herhangi biri kadar karmaşıktı; ama bu alanın bağlılığını sağlamak onun için ötsel önemini sürdürdü. Franche Comté (Özgür Burgundy Kontluğu) ona kendisinin oldukça yüksek düzeyde eğitilmiş Roma tüzecilerinin arasından fazlasıyla sivil memur sağladı. (Granvelle bunlardan biriydi; ve tüm Avrupa üzerinde eski tüze uzmanları/*legists* ve saray ve konsey sekreterleri gibi daha başkaları da.) Daha da ivedi olarak, Hainault, Flanders, ve Brabant

<sup>3</sup>Aşağıda, s. 243.

gibi işleyimci alanlar çok gerekli olan varsıllığı sağladılar. Ortaçağın Lancashire'i (İngiltere) olan Flanders bu sıralar düşüştü. Doğmakta olan İngiliz kumaş işleyimi ve Burgundy düklerinin ağır vergileri gönencini zayıflatmıştı; bundan kendini kent demokrasisinin hem *haute bourgeoisie* hem de konta karşı sık ayaklanmalarında anlatan kronik bir düzensizlik durumu doğmuştu. Bruges ve Ghent Maximilian'a karşı ayaklandı; ve Ghent 1539-40'ta son kez işsiz zanaatçılar ve proleterya tarafından bir halk hükümeti kurulduğu zaman eski oyunu bir kez daha denedi. Bunu devirmek ve loncaların gücünü yok etmek için V. Charles'ın kendisi tarafından yönetilen büyük bir askeri operasyon gerekli oldu.

Flanders'in zayıflamasının Brabant'ın, özellikle Antwerp'in büyük Scheldt limanının işi olduğu ortaya çıktı. Portekizlilerin baharat ambarını Lizbon'dan oraya aktardıkları yıl olan 1504'ten Habsburg'un 1557'deki iflasına dek, Antwerp Avrupa'nın tecimsel ve parasal özeği idi, ve Lyons, Augsburg ve Cenova için rakip olmaktan çok onlar tarafından tamamlanıyordu. Üstünlüğü bir yandan kendisinin gelişen işleyim sektörlerine dayanırken—özel olarak kumaş apresi ve metal tecimi—, öte yandan onu Avrupa teciminin büyük antreposuna çeviren uygun ve olağandışı özgür pazarlarına dayanıyordu. Daha özel olarak, İngiltere'nin başlıca ürünü olan apresiz kumaşın dışalımını yapıyor ve onu işledikten sonra orta Avrupa'nın pazarlarına gönderiyordu; ama ayrıca Baltık'tan Ren'e doğru bir kuzey-güney tecim yolundan da kazanç sağlıyordu ve birincil üretim ve manüfaktürün her önemli özeği ile ilişki içindeydi. Tecimin baskısı her yerden tacirleri çekiyor ve bunlar ya oraya yerleşiyor ya da orada araçılar tutuyorlardı; tecimin aynı baskısı uluslararası finans düzeneğini de hızla geliştirdi ve Antwerp'i Avrupa'nın başlıca para pazarı yaptı. V. Charles'ın imparatorluğunun yaratılması kente onun geniş politik dizgesinin içindeki doğal üstünlüklerini verdi ve onu Amerika'nın değerli metallerinin Avrupa'nın tecim akıntısına boşaltılması için iyi bilinen bir konuma getirdi. Tıpkı Charles'ın sarayının onun yönetim özeği olması gibi, kentin fabrikaları, işlikleri ve borsası da onun imparatorluğunun ekonomik özeği idi; Hollanda'nın varsıllığından da önemli olan şey kaynakların paraya çevrilmesi ve borç bulmak için çok gelişmiş düzeneği idi ve bu politikanın ve özellikle savaşın yürütülmesi için özeldi.

Gene de Hollanda başlıca iki nedenle politik bir problem olarak kaldı. Bir yandan yalnızca dükün kişiliği onu bir arada tutuyordu. Charles'ın vekillerinin rejime belli bir iç sağlamlık vermek için merkezi konseyleri kullandıkları doğrudur; ama her ilin kendi valisi ve daha özel olarak her büyük vergilendirme için sık sık büyük güçlükler ile de olsa onayları alınması gereken kendi katmanları vardı. Genel Katmanların zaman zaman Brüksel'de toplanmalarına karşın, üzerinde anlaşmaları

herşeyin taşra katmanları tarafından onaylanması gerekiyordu. İkinci olarak, Charles tahta çıktığında illerin toplanması tamamlanmış değildi. Mülklerin devlete kalması (*escheat*) ve fetih yoluyla, Tournai (1521), Friesland (1523), Overijssel ve Utrecht (1528), ve Groningen (1536) eklendi. Bir başka toprak ona daha fazla sıkıntı verdi. Burgundy dükalığı ile birlikte, Guelders'in Egmont kontlarının Fransa tarafından yineleyerek uyandırılan düşmanlığını da kalıt almıştı ve bu kendini kuzey bölgelerindeki sürekli baskınlarda ve yoketme eylemlerinde gösterdi. Sonunda, Hollanda ve Zeeland bile, Walloon güneyin kökleşmiş kuşku-larına karşın, Guelders'ten bıktılar ve 1543'te V. Charles o kontluğun hem gözdağına hem de bağımsızlığına son vermeyi başardı.<sup>4</sup> Bu giderek aralarında Liège ve Utrecht'in prens-piskoposlukları da olmak üzere tüm iller için birleşmeyi bir ölçüde olanaklı kıldı; gene de imparator bu sorunlarda sonuna dek temkinli kaldı ve ayrılıkçı geleneklere saygı gösterdi. Problem 1530'da Hollanda'da ilerleme yapmaya başlayan Reformasyon tarafından daha öte karıştırıldı. Reformasyon özellikle aşağı sınıflarda hem dinginlikçi (*quietist*) hem de apokaliptik türden eski mezhepçi gelenekler ile karşılaştı ve onları yeniden etkinleştirdi; Anabaptizm, göreceğimiz gibi, bu bölgede çok başarılı olmuştu. Öte yandan, yayılması Charles'a özekselleşmiş yetkenin çıkarları uğruna heretiklere karşı şiddete dayalı bir baskı politikası uygulamak için ve bunu soyluluğun ve kent oligarşilerinin onayı ile yapmak için fırsat verdi ki, bunlar böyle çabaları, eğer nefret edilen karşıt görüşlülere yöneltilmemiş olsalardı, kıskançlık içinde gözleyeceklerdi.

Eğer Burgundy'nin ve Hollanda'nın vergiler ve heretiklik tarafından ağırlaştırılmış problemleri hükümler sırasında daha da kötüleşme eğiliminde olduysa, İspanya'nın sorunları başka türlü gelişti. Hiç kuşkusuz Castile'de geçici gönenç kimi rahatsız edici zayıflıkları gizledi. Savaş ve Amerikan gümüşü hızlı bir enflasyona neden oldu ki, en sonunda tüm Avrupa'yı etkilemiş olmasına karşın, ilkin İspanya'yı vurdu; Charles öncellerinin çoğunlukla gizli-Müslüman ve gizli-Yahudiler olan işleyimci sınıflara karşı yıkım getirici politikalarını sürdürdü; vergilerin yükünün dereceli olarak daha yoksul olanların sırtına binmesine izin verildi. Böylece gelişmekte olan yün üretimine, Amerikalara giysi dış-satımına ve kolonilerden sürekli altın akışına karşın, durumu hiçbir biçimde anlamayan çağdaşları hayrete düşüren bir biçimde İspanya varsıllaşmadı. Bu kuşağın kasabalarda belli bir etkin tecim girişimine tanık olmasına karşın, Castil'in silah tecimi dışında tüm tecimi küçümseyen bir büyük ve bir de küçük soyluluğun egemenliği altındaki toplumsal yapısı İspanya'nın gümüş yağmurdan sürekli olarak yarar sağlamasına izin vermedi. Oysa uyarıcı ederlerin ve kârların etkisi altında, gümüş başka yerlerde—özel olarak Almanya, Antwerp ve

<sup>4</sup>Aşağıda s. 191.

İngiltere’de— belirgin ekonomik ilerlemelere yol açmıştı. Amerika ile tecimden dışlanma, Charles’ın Cenova bankerlerine bağımlılığı ve bağınaz Hristiyanlık, tümü de Aragon’un çok daha tecimsel geleneklerinin yeniden dirilişine karşı işlediler. Uğruna Barselona’nın çok uzun süredir savaştığı batı Akdeniz tecimi şimdi büyük ölçüde İtalyanların eline düştü, ve Valencia’nın bahçeleri bozulmada Granada’nın bahçelerini izledi. Sonunda yalnızca Andalusia ve yeni koloniler ile Atlantik tecimi için antrepo olan Seville limanı bir ölçüde dirilik gösterdi; ve burada belirtmeye değer ki, bu alanlardaki sözde ulusal tekele karşın, orada yerleşen ve düzenli olarak Karayip ile tecime giren esnafın çoğu yabancıydı—Almanlar, İngilizler, İtalyanlar.

Bununla birlikte, İspanya’nın zayıflaması hızlı olmaktan çok sinsice idi; Charles Castile’den vergilerin getirisini neredeyse dörde katladı (eder düzeylerindeki bir ikiye katlanmaya karşı); ve eğer Amerikan gü-müşü en sonunda ülkeyi yıkıma uğrattıysa, şimdilik askerlere ödeme, kredilere geri-ödeme yapmak ve imparatorluğun işlemlerini sürdürmek için kullanılabilirirdi. Tüm görünüşe karşın, bu İspanya için büyük bir çağdı. Bir Avrupa karmaşasına—aşlında tüm dünyanın karmaşasına—çekilerek, ona egemen olmaya başladı. Erken yıllarında Charles kendini İberyalı uyruklarına kabul ettirmede çok büyük güçlükler karşısında bulmuştu. Burgundy kökenli eşlikçileri, savurgan sarayı, yabancılığı, yokluğunda Castile’in gururunu yönetmek üzere arkada bir Hollandalı piskopos (eski öğretmeni Utrechtli Adrian) bırakan düşüncesizliği ve ahmaklığı, tüm bunlar ciddi gerilimlere yol açtılar. Hem Castile’in hem de Aragon’un *Cortesleri* (parlamentoları) krallığını gönülsüzce kabul etti; ama para için verdikleri oylar daha da gönülsüzdü. Castile *Cortesleri* tarafından ona daha şimdiden değersiz olduğu söylenmiş olan imparatorluk tahtını kabul etmek için ülkeyi yeniden terk eder etmez sorunlar patlak verdi. 1519’da Valencia’nın kasabaları sözel olarak krallarını soylulara karşı desteklemek üzere, ama gerçekte tüm yetkeye karşı çıkmak üzere bir *Germania* ya da silahlı devrimci hükümet oluşturdu; bu 1523’de soylular tarafından yok edilinceye dek çok dayanıksız bir varoluşu sürdürdü. 1520’de kuzey Castile’de kasabalar vergileri ödemeyi reddettikleri, kraliyet memurlarını kovdukları ve bir süre için tüm kraliyet egemenliğine gözdağı olan *Comuneros* ligasını oluşturdukları zaman orada daha ciddi bir ayaklanma patlak verdi. Ama aşırılık yanlısı önderlerin altında devim daha radikal ve daha anarşik olurken ılımlı izleyicilerini yitirdi; 1521’de Villalar’da Castile soyluluğu *Comunerosu* bir çarpışmada yendi ve krallığı orada bulunmayan krallarına geri teslim etti.

Şaşırtıcı bir biçimde, böyle fırtınalı başlangıçlardan sonra İspanyol krallığı bundan böyle gene de sık sık bulunmayışına içerlenen bir egemene kesintisiz olarak bağlılık göstermeyi sürdürdü. Oysa gerçekte

monarşi Kilise ile ve Castile’de giderek 1538’den sonra vergi ödemeye bile son veren soyluluk ile bir bağlaşma kurmuştu. V. Charles’ın monarşisinin şanı ona İtalya’da, Almanya’da ve okyanusların ötesinde bağlılık ve üstün beceri ile hizmet etmiş olan bu doğma-büyüme askerlerin imgelemine yakaladı. İspanyol askerleri Alman profesyonel piyadelelerinden—ünlü *Landsknechte*—de daha çok olmak üzere Charles’ın tüm ordularının bel kemiğini oluşturuyordu. Savaşçı kral ve Castile’in savaşçı soyluluğu—*grandeler* ve *hidalgolar*—arasındaki bağlaşma hiç kuşkusuz İspanya’ya şimdilik ihtişam getirmişti; gelecek bir başka sorundu. Charles İspanya’da da Hollanda’da olduğu gibi eski ayrıcalıkları ve anayasal töreleri yok etmeye çalışmadı, ve yalnızca *Germania* ve *Comuneros* üzerindeki utkulardan sonra kasabalara boyun eğdirildi; her iki krallığın da *Cortesleri* toplanmayı sürdürdüler, ve Aragon Tahtının (kuramsal olarak çok güçlü) *Cortesleri* parasal katkılarını sınırlamayı sürdürdüler; giderek *justicia/türe* kurulu—krala karşı Aragon özgürlüklerinin koruyucusu—bile varolmayı sürdürdü. Özeysel örgütlenmede önemli bir büyüme oldu ve özel olarak İspanyol krallıklarını yöneten profesyonel sekreterlerden hizmet gören bir konseyler hiyerarşisi gelişti; Aragon’un konseyi 1522’de Castile modelinde yeniden örgütlendi, ama İspanya için birleşik bir hükümet sağlayan ikincisiydi (ki geriye İsabella’ya gidiyordu). Bu görevde Engizisyonun değerli yardımını aldı—bir kurum ki, İspanya’da güçleri bölgesel ayrımları ve kilise-dışı halkın geleneksel haklarını aşıyordu. Eskinin ve yeninin, sağlamlaşmış ayrıcalıkların ve modernleşmiş yönetimin bu karışımı genel olarak sıralar Avrupa’nın ve özel olarak V. Charles’ın imparatorluğunun karakteristiği idi. Bütününde biraz gelişmiş güzeldi, ama bürokratik uygulama ve geleneklerin yerleşmesi ve kişisel bir tekerk üzerine artan bağımlılık İspanya’da gerçek bir kraliyet saltukçılığına uygun düşen koşulları yaratmaya başlıyordu. Bununla birlikte, V. Charles’ın çağında böyle eğilimler henüz geleneksel yasa tarafından, *Cortesin* gücü tarafından, ve soyluluğun sürmekte olan yarı-bağımsızlığı tarafından belirgin olarak değişkiye uğratıldı. Öte yandan, kraliyet despotizmine karşı gerçek siperin kentsel özgürlüklerin yok edilmesi ile yitmiş olduğu büyük olasılıkla doğrudur.

1524’te Batı Hint Adaları için bir başka konsey kuruldu. V. Charles’ın Amerika’da neyin yer almakta olduğunu tam olarak anlamış olup olmadığı hiçbir biçimde açık değildir; hiç kuşkusuz tüm uğraşları Avrupa problemleri ile ilgiliydi. Bununla birlikte, genel olarak çağ önemli olanı çok iyi gördü; çok az şey yerleşik düşünceleri ve rahatlatıcı kanıları görünürde herşeyi-bilen eskilerin bile hiçbir biçimde bilmedikleri engin ve kalabalık bir kıtanın bu keşfi ve açılması kadar rahatsız etti. Keşfin ilk şoku V. Charles’ın hükümranlığı başlamadan önce atlatılmıştı, ama Yeni Dünyanın harikaları gerçekte onun zamanında gün ışığına çıkmaya başladı. 1519’da Hernán Cortez Vera Cruz’da karaya çıktı; 1521’de

Meksika'yı fethetmiş, Aztek imparatorluğunu yok etmiş, ve İspanyol tahtına yeni bir ülke katmıştı. Sonraki birkaç yıl içinde güneye doğru keşif denemesinden sonra Peru'daki İnka krallığının Francisco Pizarro ve dört kardeşi—okuma yazma bile bilmeyen bir haydutlar ve dahi fatihler çetesi—tarafından ele geçirilmesi daha da kısa bir süre içinde başarılıydı. 1530'da yeri İspanyollar tarafından alınacak askeri imparatorluğun gücünü kırmak yalnızca birkaç gün aldı. Utkunun sonuçlarından tam olarak yararlanabilmek için yılların gerekmesine karşın, 1537'de utkulu İspanyolların kendilerini iç savaşların lüksüne bırakabilmeleri anlamlı bir olgudur.

Bu fetihler ve bu harika ülkelerin haberleri dünyayı şaşkına çevirirken, öte yandan Castile kralı ve danışmanları için ciddi güçlükler neden oldular. *Conquistadorelerin* genellikle tahta tam bağlılığı kabul etmelerine karşın, 3.000 milden daha uzak toprakları ve böylesine belirgin bireysellikleri olan insanları yönetmek kolay olmaktan oldukça uzak bir görevdi; bütün bunların üzerine bir de madenlerden çıkarılan tüm gümüş ve altından elde edilen kârlardan kralın yasal payının, özellikle beşte-birin (*quinto*) güvence altına alınması gibi bir sorun eklendi. Dahası, ilk fatihlerinin ellerinde inanılmayacak kadar korkunç ve kötü davranış gören ve sömürülen Yerliler henüz tahtın tam uyrukları olarak görülüyorlardı ve çok geçmeden dikkate alınmaları gerekecekti. Bu kurbanları korumada en büyük onur önderliği ele alan İspanyol din adamlarına düşer. Dinsizleri vaftiz etmeye kararlı misyonerler daha başından İspanyolların Yerlilere hayvanlar olarak davranma alışkanlığına direnç gösterdiler; ve misyonerler—özellikle yaşamını Yerlileri kurtarmaya adanmış Dominikan Bartolemo de las Casas—çok geçmeden hükümetin ilgisini çektiler. 1530'da Salamanca'da tüze profesörü olan Franciso de Vitoria Amerikan dinsizlerinin haklarının olduğunu ve onlara karşı savaşın özel olarak kışkırtılmadıkça haksız olduğunu ileri sürdü; bu İspanya'nın denizası genişlemesinde çok önemli bir rol oynamış olan bütün bir haçlı seferi ilkesine karşı güçlü bir suçlamaydı.

Eğer hükümet Yerli uyruklarını koruyacaksa, ilk olarak İspanyol yansmalarının gücünü kırmak zorundaydı, ve bu güç görev etkili olarak ele alındı. Meksika'nın fethi ilk göçmenlere *encomiendalar*—Yerli emeği üzerinde hakları olan büyük toprak yurtlukları—verilmesine götürmüştü; bunlar kolayca yarı-bağımsız prensliklere gelişebildikleri için, bundan böyle sürekli olarak dağıtılmaları gerekecekti. Kraliyet mahkemelerinin (*audiencia*) ve memurlarının bir vali başkanlığındaki örgütlü dizgesi ülkenin denetimini ele aldı. Aynı yöntemler Peru'ya ve fethedilen başka topraklara da uygulandı. Süreçte Cortéz gibilerine belli bir haksızlık yapıldı. Acımasız bencilliğinin akıllı devlet adamlığını yenmesine izin vermeyen o göreli olarak uygarlaşmış insan sonunda kendi hükümetinin elinden gördüğü ufak tefek zulümlerden bıkip usandı, İspanya'ya